
EKONOMSKI ASPEKTI KULTURNOG RAZVITKA U POJEDINIM ZEMLJAMA

RISTO KIVELA

(FINSKA)

Najveći deo državne pomoći namenjene kulturi izdvaja se u vidu državnih subvencija za potpomaganje umetnosti. Te subvencije dodeljuju Ministarstvo obrazovanja i izvestan broj njemu podređenih administrativnih tela, kao što su Centralni komitet za umetnost, Državni komiteti za umetnost, regionalni komiteti za umetnost, i drugi stručni organi. Državne subvencije za umetnost se, prema svom poreklu, dele u sledeće tri grupe:

1. *Subvencije iz redovnog državnog budžeta* (namenska davanja) kao što su, npr., subvencije za pedagošku delatnost umetnika i državne subvencije za umetnike, za troškove državne administracije u oblasti umetnosti, i za zakonom regulisane subvencije Sibelijusovoj akademiji i Univerzitetu industrijskih umetnosti.

2. *Fondovi formirani iz dobiti od državne lutrije* ili udela države u neto-prihodu od lutrije (70 posto), kojima raspolaže Ministarstvo obrazovanja u svrhu potpomaganja i unapređivanja umetnosti i nauke.

Od pomenutog učešća od 70 posto od lutrije, Finska narodna opera dobija 17 posto, a Finsko narodno pozorište 13 posto. Iz ovog fonda kojim

raspolože Ministarstvo obrazovanja izdvojeno je 1974. 47 posto za potpomaganje umetnosti.

3. *Neto prihod od sportske kladionice za sportsku (fudbalsku) prognozu* koji raspodeljuje Ministarstvo obrazovanja kao pomoć sportovima, obrazovanju mladih, a i kao pomoć namenjenu umetnosti i nauci. U državnom budžetu za 1974. godinu, 31 posto pomenute neto dobiti određeno je za potpomaganje umetnosti. Deo zakonom regulisanih subvencija namenjenih potpomaganju umetnosti, kao što je državna pomoć muzičkim institutima, pokriven je iz ovih fondova.

Državne subvencije za umetnosti porasle su u periodu 1968—1973. sa približno 22,6 miliona Fmks na oko 51,1 milion Fmks. Iz državnog budžeta za 1974. godinu izdvojeno je 59,4 miliona Fmks za unapređenje umetnosti. Procentualno gledano, taj rast bio je vrlo ubrzan. Ispitivanje izvora finansiranja pokazuje da je do takvog brzog rasta došlo uglavnom zahvaljujući porastu neto-dobiti od sportske prognoze, dok je dobit od državne lutrije rasla dosta usporeno u ovom periodu. Nešto manje od 10 miliona Fmks dobijenih od sportske prognoze dodeljeno je 1968. godine kao pomoć umetnicima, dok je iz državnog budžeta za 1974. godinu u te svrhe izdvojeno 37,5 miliona Fmks.

Porast državnih subvencija za umetnosti bio je stalno u skladu sa porastom ukupnih davanja države, kao i sa subvencijama za administraciju koja pokriva Ministarstvo obrazovanja. Sledeća tabela ilustruje taj rast za period 1968—1973. godina:

Tabela 1

Godina	Izdvajanja za umetnost u 1000 Fmks	Procenat od ukupnih troškova države	Procenat od ukupnih izdvajanja za Ministarstvo obrazovanja
1968.	23 600	0,24%	1,84%
1969.	26 300	0,26%	1,69%
1970.	29 500	0,27%	1,72%
1971.	36 400	0,30%	1,80%
1972.	46 300	0,33%	1,94%
1973.	52 500	0,35%	2,02%

Izdvajanja za umetnosti, u odnosu na ukupne subvencije za administrativni sektor Ministarstva obrazovanja, porasla su sa 1,84 posto na oko 2 posto, dakle relativno malo. U odnosu na ukupne državne troškove, subvencije za umetnosti rasle su mnogo brže.

Tabela 2

Državna sredstva za umetnost u periodu 1968—1972, klasifikovana prema raznim aktivnostima

		1968.	1969.	1970.	1971.	1972.
(milijon)	Fmks	16,7	19,3	29,5	36,4	46,3
Kulturne institucije	%	70,8	73,4	71,2	72,5	70,0
Profesionalni umetnici i njihove organizacije	Fmks	3,9	4,9	6,7	7,3	9,9
	%	16,5	28,6	22,7	20,1	21,4
Umetnici — amateri	Fmks	0,6	0,8	0,8	0,9	1,4
	%	2,5	3,0	2,7	2,4	3,0
Administrativni i sl. troškovi	Fmks	2,4	1,3	1,0	1,7	2,6
	%	10,2	5,0	3,4	5,0	5,6
	Fmks	23,6	26,3	29,5	36,4	46,3
UKUPNO	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Državna pomoć umetnostima, prikazana u tabeli 2, iskazuje se na sledeće načine:

— Institucije kulture dobijaju od ukupne sume oko 70 posto.

— Shodno ovolikom udelu institucionalnih aktivnosti, odgovarajući deo namenjen je profesionalnim umetničkim aktivnostima koje se uglavnom odvijaju u okviru postojećih kulturnih institucija. Tome treba dodati da se oko jedne petine davanja za umetnost dodeljuje individualnim producentima koji su aktivni u profesionalnim umetnostima i u profesionalnim umetničkim organizacijama.

— Deo koji se direktno daje amaterima ili amaterskim organizacijama relativno je skroman: oko 3 posto od ukupne sume.

— Kao rezultat tendencije da se sredstva pretežno dodeljuju kulturnim institucijama i profesionalnim umetnicima, državna pomoć uglavnom odlazi u velike gradske centre, posebno u južnu Finsku, gde se nalaze najveće i najznačajnije kulturne institucije, i gde je aktivna većina profesionalnih umetnika i umetničkih organizacija.

Pored ove direktne državne pomoći umetnostima, država obilno potpomaže kulturu i kroz druge kanale: na primer, preko državnih izdvajanja za biblioteke (23,5 miliona Fmks u 1973. g.), preko državne pomoći za obrazovanje odraslih (62,6 miliona Fmks u 1973. g.), preko državne pomoći za obrazovanje mladih, kao i putem davanja za međunarodnu kulturnu razmenu.

UČEŠĆE GRADOVA I GRADSKIH OPŠTINA

Glavni izvor finansiranja kulturnih aktivnosti u opštini je opštinski porez na prihod. Drugi izvori finansiranja su državne subvencije, dobit od

prodatih ulaznica i slično. Opštinske institucije kao što su biblioteke i institucije za obrazovanje odraslih dobijaju zakonom regulisana sredstva od države, dok pozorišta, orkestri i umetnički muzeji dobijaju državnu pomoć na zahtev. Do sada su opštine povremeno dobijale prilično skromnu državnu pomoć za neinstitucionalizovane kulturne aktivnosti, i to uglavnom preko regionalnih komiteta za umetnost. Direktni prihodi kulturnih institucija su u velikoj meri različiti. Najznačajnija stavka u prihodu pozorišta potiče od prodaje ulaznica, dok je usluga u bibliotekama besplatna.

Učešće gradova i gradskih opština u finansiranju kulturnih aktivnosti u Finskoj je značajno. U 1973. godini gradovi i gradske opštine izdvojili su oko 35,3 miliona Fmks za umetnost, dok su davanja države u istu svrhu iznosila oko 36,4 miliona Fmks. Opštinska davanja za kulturu porasla su za 11 miliona Fmks u periodu 1968—1971, odnosno za 46 posto za četiri godine.

U gradovima i gradskim opštinama državne subvencije pokrivaju jednu trećinu zakonom regulisanih davanja za biblioteke i 70 posto od odobrenih izdataka za institucije za obrazovanje odraslih. Na opštinskom nivou država ne učestvuje u finansiranju umetnosti i muzeja.

Porast opštinskih davanja za umetnosti bio je spor u poređenju sa ukupnim davanjima, i sada je manji od jednog procenta. U ukupnim davanjima za kulturu i obrazovanje udeo sredstava namenjenih umetnostima takođe je sporo rastao i sada je dostigao visinu od 5 posto od ukupne neto-sume.

U ukupnoj sumi koju opštine izdvajaju za kulturne aktivnosti značajan udeo imaju najveći gradovi i gradske opštine. To dolazi otuda što se u velikim i u gradovima srednje veličine nalaze kulturne institucije kao što su pozorišta, orkestri i muzički instituti. Ukupna izdvajanja gradova i gradskih opština po stanovniku iznosila su nešto više od 2.000 Fmks u 1971. godini, od čega su izdvajanja za obrazovanje iznosila 314 Fmks, za kulturu oko 30 Fmks, a za umetnost nešto manje od 15 Fmks.

Deo od ukupnih izdvajanja gradova i gradskih opština za umetnosti, koji dobijaju kulturne institucije prilično je veliki, zbog toga što su opštinske kulturne aktivnosti tradicionalno koncentrisane u kulturnim institucijama koje pružaju razne vrste kulturnih usluga, kao što su pozorišta, orkestri i umetnički muzeji. Deo koji dobijaju umetnici i umetničke organizacije prilično je beznačajan i uglavnom ograničen na nagrade koje se dodeljuju umetnicima, narudž-

bine i kupovine umetničkih dela, kao i na minimalna izdvajanja za lokalna umetnička udruženja. Deo namenjen amaterima ide prvenstveno institucijama za obrazovanje odraslih i muzičkim institutima. Izvesna pomoć se dodeljuje i lokalnim amaterskim organizacijama, kao što su amaterske dramske družine, horovi, muzički sastavi i filmski klubovi.

PREDLOZI VLADINOG KOMITETA ZA KULTURNE AKTIVNOSTI

Izvori finansiranja. Većina državnih davanja za kulturne aktivnosti, a posebno davanja namenjena potpomaganju umetnosti, uzimaju se iz tzv. neto-dobiti od sportske prognoze ili iz fondova formiranih iz dobiti od državne lutrije. Subvencije za kulturne aktivnosti, koje su regulisane zakonom, kao što su redovna državna davanja muzičkim institutima, nedavno su uključene u sredstva koja se isplaćuju iz fondova formiranih iz neto-dobiti od sportske prognoze. Komitet smatra da ne treba nastaviti sa ovakvom praksom već da kulturne aktivnosti treba finansirati direktno iz redovnog državnog budžeta. Sva zakonom regulisana izdvajanja za kulturne aktivnosti trebalo bi da budu uključena u redovan državni budžet.

Povećanje državnih subvencija za kulturne aktivnosti

Državne subvencije za kulturne aktivnosti treba neizostavno povećati. Komitet smatra te zahteve potpuno opravdanim, zbog velikog značaja koji kulturne aktivnosti imaju za društvo, a promene koje nastaju u društvu povećavaju zahteve i ističu još veći značaj kulturnih aktivnosti.

Državna pomoć kulturnim aktivnostima zaostaje za davanjima drugim društvenim sektorima. Razlog je nedovoljno organizovana administracija, kao i slaba organizacija kulturnih aktivnosti u zemlji.

Usmeravanje davanja na različite oblike kulturnih aktivnosti

Od državnih davanja za kulturu najveći deo odlazi kulturnim institucijama. U periodu 1968—1972. kulturne institucije dobijale su oko 70 posto od ukupnih državnih sredstava za umetnost. Profesionalni umetnici i njihove organizacije dobijali su oko 20 posto, a amateri samo 2—3 posto.

Finansijsku pomoć kulturnim aktivnostima trebalo bi usmeriti na neinstitucionalizovane kulturne aktivnosti, a posebno na poboljšanje uslova za život i rad individualnog umetnika — po-

jedinca; na stvaranje predušlova za razvitak slobodnog umetničkog stvaralaštva i amaterizma. Tokom 70-tih godina trebalo bi razvijati neinstitucionalizovane kulturne aktivnosti povećavajući davanja za te aktivnosti mnogo brže nego što rastu davanja za druge kulturne aktivnosti.

Regionalno ujednačavanje u finansiranju kulturnih aktivnosti.

Značajan deo državnih sredstava za kulturne aktivnosti išao je velikim gradskim centrima u južnoj Finskoj, gde se nalaze najveće kulturne institucije, većina profesionalnih umetnika i većina kulturnih organizacija. Komitet smatra da tu neujednačenost među pojedinim regionima treba smanjiti. To se može postići usmeravanjem finansijskih sredstava na regionalne kulturne institucije i regionalne institucije za umetničko obrazovanje, povećavanjem sredstava kojima bi raspolagali regionalni kulturni komiteti, kategorizacijom opština prema njihovom finansijskom položaju kao i određivanjem državne subvencije za opštinske kulturne aktivnosti povećanjem državne pomoći amaterskim umetnostima i individualnom umetničkom stvaralaštvu.

Usmeravanje državnih subvencija prioritetnim grupama i oblastima i optimalno korišćenje državne pomoći. Finansiranje kulturnih aktivnosti odlikovalo se izvesnom statičnošću. Komitet predlaže da fondovi budu usmereni ka prioritetnim oblastima koje su od najvećeg značaja za razvoj kulturne politike. To podrazumeva sistem raspodele izvora finansiranja fleksibilniji od postojećeg, i planiranje finansiranja kulturnih aktivnosti uopšte. Od prioritetnih grupa i oblasti mogle bi se pomenuti one grupe populacije (stanovništva) kojima postojeće kulturne službe nisu u dovoljnoj meri dostupne, novi umetnički i eksperimentalni oblici aktivnosti, kao i studije i istraživanja u oblasti umetnosti.

Takođe je potrebno da se što je moguće bolje koriste postojeći izvori finansiranja. Jedan od kriterijuma koji bi trebalo imati u vidu je procena veličine grupe stanovništva koja bi bila korisnik finansirane aktivnosti. Istim sredstvima mogu se postići različiti efekti zavisno od cilja. Davanja namenjena širenju kulture i pomaganju amaterskih aktivnosti, na primer pomoć namenjena formiranju muzičke biblioteke ili širenju amaterizma, često su od direktne koristi za veći broj ljudi nego, na primer, pomoć namenjena kulturnoj produkciji ili uvećanje davanja kulturnim institucijama. Finansiranje kulturnih aktivnosti ne bi trebalo, međutim, da se zasniva jedino na kvantitativnim pokazateljima, već se odgovarajuća pažnja mora posvetiti i sadržajima i intenzitetu finansiranih službi.

*Koordinacija administrativnih službi i kulturnih
aktivnosti*

Odluke o finansiranju kulturnih aktivnosti moraju se, u prvom redu, donositi na istom nivou na kome će se odvijati te aktivnosti, jer je u tom slučaju poznat stvarni značaj finansirane aktivnosti. To bi u isto vreme olakšalo i kontrolu korišćenja sredstava. Pomoć namenjenu lokalnim aktivnostima treba dodeljivati na opštinskom nivou, pomoć regionalnim aktivnostima na nivou regiona, dok bi Ministarstvo obrazovanja odlučivalo o davanju direktne pomoći za projekte od nacionalnog značaja i nacionalnim organizacijama.

* *

Vladin Komitet za kulturne aktivnosti predlaže da se donese zakon o kulturnim aktivnostima. Takav zakon bi značajno poboljšao mogućnosti opštine da pruža ekstenzivnu i višestranu pomoć kulturnim aktivnostima na svojoj teritoriji. Državna pomoć regulisana zakonskim odredbama uključila bi do sada zanemarivane aktivnosti kao što su: obučavanje animatora, rad na širenju amaterizma, organizacija umetničkih manifestacija, pomoć raznim organizacijama koje se bave kulturnim aktivnostima, kao i davanja namenjena obezbeđivanju prostornih kapaciteta. Komitet je ubeđen da će mogućnosti da se dobije državna pomoć značajno uvećati i davanja u ovu svrhu u samim opštinama. Razvrstavanjem opština na deset grupa prema finansijskom stanju u opštinama, koje bi predstavljalo osnovu za dodelu državne pomoći opštinama, bilo bi zagarantovano da i najsiromašnije opštine mogu da povećaju sredstva za kulturne aktivnosti.

CABOR KONC

(MAĐARSKA)

U Mađarskoj su poslednjih godina učinjeni ozbiljni naponi na izradi dugoročnih planova ekonomskog i društvenog razvoja zemlje. Ti 15—20-godišnji programi trebalo bi da odrede glavne okosnice i okvire srednjoročnog petogodišnjeg plana. Već nekoliko godina vrše se sistematske pripreme za izradu plana razvoja celokupnog kulturnog života, koji bi uključio i aspekte opšte kulturne politike i finansiranje. Uzimajući u obzir dugoročno planiranje radne snage i životnog standarda, komitet formiran od stručnjaka za ekonomiju i kulturu izradio je dugoročnu koncepciju kulturnog razvoja za period 1970—1980. godina. Reč je o planiranju kulture sa ekonomskog stanovišta, u okviru srednjoroč-

nog plana. Prirodno je da se taj složeni posao može obaviti jedino institucionalno, uz opsežnu naučnu pripremu. Kao nastavak pomenutog rada, pre kratkog vremena započeta su sistematska naučna ispitivanja ekonomskih aspekata kulturnog života, koja treba da posluže kao osnova za izradu dugoročnog plana.

Pre svega, neophodno je odrediti šta sve obuhvata pojam kulture; iz kojih izvora i sa kojim ciljevima će kultura biti finansirana. S jedne strane, socijalistička kultura obuhvata celokupna kulturna dobra, vrednosti, dela. Sa tog aspekta kultura je značenje, poruka, cilj. S druge strane, socijalistička kultura je kulturna aktivnost usmerena na stvaranje i usvajanje vrednosti. Sa prvog aspekta možemo kvalifikovati kulturu kao socijalističku ukoliko je njeno delovanje na ličnost i socijalističku misao dominantno. Socijalistički karakter opšte kulturne aktivnosti i obrazovanja određen je stepenom u kojem smo u stanju da učinimo dostupnim vredna dela kulture najširem mogućem sloju populacije i, zahvaljujući tim naporima, da postignemo da kultura postane organski deo ponašanja i načina života ljudi.

Institucionalna mreža obrazovanja obuhvata osnovno, srednje i univerzitetsko obrazovanje — uključujući i obrazovanje odraslih. U našoj zemlji škole su državne i obrazovanje je besplatno. Studenti univerziteta i visokih škola dobijaju stipendije zavisno od svog društvenog položaja i školskog uspeha. Pozorišta, radio, televizija, izdavaštvo, mreža javnih biblioteka, — takođe su državni, i državne organizacije vode računa o njihovom izdržavanju. U širenju kulture značajnu ulogu imaju 3.800 kulturnih centara širom zemlje. Pored narodnih naučnih i specijalizovanih biblioteka, u zemlji postoji 2.846 opštih javnih biblioteka sa 5.876 ogranaka. Te biblioteke su pod jurisdikcijom lokalnih vlasti i sindikata. Prema statistici iz 1972. godine na svakih 1.000 stanovnika ima 219 članova biblioteka, sa 5.569 pozajmljenih knjiga. Finansijska sredstva za 36 pozorišta, 18 izdavačkih kuća, štampu, filmsku industriju, muzičke institucije pokrivena su iz nacionalnog budžeta. Od ukupne sume davanja za širenje kulture, 67 posto obezbeđuju državni organi, a 33 posto lokalni. To je ono po čemu se situacija u Mađarskoj razlikuje od situacije u većini evropskih zemalja u kojima veći deo troškova pada na lokalne organizacije. Takav centralizovan karakter finansijskih sredstava čini mogućim sveobuhvatno ekonomsko planiranje. Međutim, potrebno je u isto vreme pokloniti mnogo veću pažnju lokalnim zahtevima. Uzimajući u obzir činjenicu da su i lokalne vlasti u stvari nacionalne organizacije, onda bi finansijski izvori kulturnog razvoja bili: državni budžet, iz koga se pokriva 81,3 posto ukupnih troškova

za kulturu, prihodi kulturnih ustanova, iz kojih se pokriva 4,7 posto, i ostali izvori sa 14,7 posto (na primer, iz fondova za kulturu koji se obrazuju na nivou privrednih preduzeća ili zadruža). Treba pomenuti i Centralni fond za kulturu, iako je 1972. godine učestvovao u ukupnim davanjima za kulturu sa svega 2,2 posto. Iz tog fonda finansiraju se kulturne aktivnosti od posebnog značaja i pomaže se prodaja politički značajnih knjiga.

Analiza međunarodne statistike pokazuje da je u evropskim zemljama korelacija između BND, po pojedincu, i sredstava za kulturu, po pojedincu, niža od proseka. Međutim, nivo kulturnog razvoja neke zemlje — pod uslovom da ga je moguće manje ili više tačno meriti — ima uticaja na ekonomski razvoj, dugoročno gledano. Deo koji se daje za kulturu i obrazovanje zavisi od nacionalnog dohotka, ali je, izgleda, određen i opšteprihvaćenom ekonomskom kulturnom politikom. Tokom poslednjih 25 godina i naša zemlja je bila suočena sa značajnim promenama na ovom polju. Početkom 60-tih godina prosečni godišnji porast izdvajanja za kulturu bio je viši od nacionalnog dohotka, odnosno 8,7 posto prema 7,1 posto porasta nacionalnog dohotka. Godine 1970. iz BND izdvojeno je 2,7 posto za kulturu, dok je 1960. godine taj procenat iznosio samo 1,8 posto. Na osnovu statističkih izveštaja vidi se da davanja za kulturu, obezbeđena iz raznih izvora, brže rastu i od BND, i od populacije u našoj zemlji.

Pored ovih poređenja na međunarodnom planu, mi smatramo da je veoma važan zadatak i analiza kulture u prošlosti, istorije opšte socijalističke kulturne aktivnosti i obrazovanja u Mađarskoj. Posle oslobođenja desile su se značajne promene ne samo u društvenoj strukturi i ekonomskom životu već i u oblasti kulture. U poređenju sa situacijom kakva je bila pre II svetskog rata, u našoj zemlji je došlo do, reklo bi se, eksplozivnog razvoja u mnogim oblastima. Pre svega, na polju obrazovanja, izgradnji kulturnih centara, proširenju bibliotečke mreže, povećanju bibliotečkih fondova, zahvaljujući posebnim akcijama i kampanjama u prodaji knjiga, pokretu čitalaca i jeftinim izdanjima klasičnih i obrazovnih knjiga. Prosečna cena klasične knjige u ovom izdanju iznosi samo 4 forinte, što iznosi manje od šestine cene knjige u normalnom izdanju. (Prosečna cena knjige iznosi 22 forinte, što je samo 1,1 posto prosečne radničke plate.)

Radio, i poslednjih godina televizija, igrali su važnu ulogu u kulturnom životu. Paralelno sa porastom broja radio i televizijskih pretplatnika donekle je smanjena uloga pozorišta i bioskopa. Broj posetilaca muzeja pokazuje tendenciju blagog porasta, a javljaju se i novi oblici kulture,

kao što su razni kružoci, amaterizam, učešće na popularnim naučnim predavanjima, itd. Porast broja TV-pretplatnika na 2,084.000 u 1972. godini (201 pretplatnik na 1.000 stanovnika) stavlja kulturnu politiku pred nove zadatke. Sredstva koja se dodeljuju radiju i televiziji znatno su porasla (u 1971. godini iznosila su 921 milion forinti). Neophodno je stoga proširiti programске kapacitete, ali, s druge strane, veća se pažnja mora pokloniti činjenici da veliki deo naše populacije provodi svoje slobodno vreme uz „magicnu kutiju“. Nije zanemarljiv broj onih koji ne koriste druge kulturne mogućnosti izuzev televizije. Ta činjenica nameće veći stepen odgovornosti onima koji odlučuju o TV-programu. Zahtevi koji dolaze od kulturnih institucija podvlače, između ostalih, i značajnu promenu koju je potrebno izvesti da bi kulturni centri razvili odgovarajuće programe namenjene manjim grupama, za razliku od dosadašnje tendencije pravljenja programa za velike auditorijume.

U toku izrade plana kulturnog razvoja važno je udružiti i duhovne i materijalne napore za unapređenje opšteg obrazovanja radnika. Kako se „efikasnost kulture“ najbolje može meriti kroz život i aktivnost mladih, planiranje kulture mora da posveti posebnu pažnju kulturnim aktivnostima omladine. Iako u okviru socijalističke kulture kultura mladih ne predstavlja posebnu celinu, mladim ljudima treba pružiti posebne mogućnosti. Pored ostalog, taj se cilj ostvaruje, na primer, i tako što je za omladinu besplatan ulaz u muzeje i za posebne omladinske programe.

Za ovih nekoliko minuta uspeo sam samo kratko i uopšteno da prikažem ekonomske aspekte kulturnog života u Mađarskoj. Naučno istraživanje ekonomskih aspekata kulture započeto je u Institutu za kulturu pre kratkog vremena, tako da bih, u vezi s tim, radije govorio o planovima i nekim posebnostima. Dobro je poznato da zemlje sa različitim društvenim sistemima primenjuju različite metode u izradi bilansa. Nekoliko je teškoća prouzrokovano razlikama u sistemu materijalnog proizvoda i sistemu nacionalnog bilansa. U analizi troškova u kulturi može doći do značajnih razlika usled primene GNP, GDP ili NNP kao osnove za poređenje, kao i različitih vrsta podataka koje sadrže statističke publikacije u raznim zemljama. Objavljene su vredne studije čiji je zadatak bio da omoguće poređenje na osnovu analize strukture fondova.

Analizirajući domen kulture sa ekonomskog stanovišta suočeni smo sa teškoćama izbora odgovarajućih matematskih i statističkih postupaka. Meni se čini da bi rezultati postignuti u oblasti ekonomije obrazovanja mogli ovde biti od pomoći.

Takođe je neophodno koristiti sociološke metode, jer je za razradu kulturne politike neophodno poznavati specifičnosti pojedinih društvenih slojeva.

Moramo imati u vidu da kultura nije samo spoljni činilac ekonomskog života, već da ona predstavlja njegov integralni deo. Potrebna je posebna proizvodna grana industrije za „proizvodnju kulture” i održavanje kulturnih institucija. Planiranje takve jedne grane usko je povezano sa planiranjem celokupnog obrazovanja. Sami kvantitativni ekonomski aspekti kulturnog života nisu dovoljni ni za istraživanje, ni za planiranje. Na primer, radio-program lošijeg kvaliteta može se praviti i veoma skupo. Isti je slučaj i sa statističkim podacima o broju prodatih knjiga po stanovniku. Broj posetilaca muzeja, isto tako, može biti po svojoj vrednosti samo orijentacija, jer neko može da potroši u te svrhe stotine forinti godišnje, da mnogo čita, da često posećuje muzeje — a neko ništa. Problem je sličan i kod razmatranja pojedinih društvenih slojeva, ili čak čitavih nerazvijenih regiona. Pored ekonomskih aspekata kulture potrebno je, znači, uključiti i neka sociološka ispitivanja i analize društvenih vrednosti.

Mi smatramo da je veoma značajno početi sa ispitivanjem ekonomskih aspekata kulturnog života u vreme kada je počelo da se oseća delovanje naučno-tehničke revolucije u našoj zemlji. Uporedo sa naučno-tehničkom revolucijom značajno se povećava slobodno vreme, a dolazi i do brzih promena u načinu života i metodama rada. Ta činjenica nameće dvostruku ulogu i kulturnom i opštem obrazovanju. I jedno i drugo treba da potpomognu tehnološki razvoj i da pomognu razumevanju i prihvatanju novog. S druge strane, kultura treba da pomogne ljudima da se prilagode promenama i novim stavovima koje nameće tehnološki razvoj, i da im pomogne da prihvate nagle promene društva bez većih šokova. Menjanjem tehnologije i načina života ojačava se socijalistički karakter opšteg obrazovanja.

U radu na ekonomskom planiranju kulturnog života mi smo proširili pojam ekonomije. „Psiho-ekonomisti” izgleda postoje ne samo u naučnoj fantastici, već i među stručnjacima koji misle ne samo kroz brojke, rezultate proizvodnje, upotrebe materijala, već i kroz društvene vrednosti. U izradu ekonomskog kulturno-političkog plana potrebno je uključiti i ispitati i problem „kvaliteta života”.

Po onome što ja znam, sa naučnom analizom „finansiranja kulture” počelo se pre kratkog vremena u izvesnom broju zemalja. Zbog toga je veoma korisno što se već pri tim prvim ko-

racima pruža mogućnost za usklađivanje istraživačkih programa i za upoznavanje sa raznim naučnim metodama.

Ja se nadam da će biti moguće upoznati se sa podacima i publikacijama koji mogu da pomognu u istraživanju koje mi obavljamo u Institutu za kulturu. Treba razmotriti izradu nekog zajedničkog dugoročnog istraživačkog programa, pri čemu treba imati u vidu ekonomsku i društvenu procenu. Mi moramo nastojati na usklađivanju u oblasti istraživanja.

Najvažnijim zadatkom u istraživanju koje se obavlja u našem Institutu smatramo istorijsku i naučnu analizu. Na taj način mi pokušavamo da steknemo jasan uvid u razvoj u prošlosti, u pravac promena i ekonomske uslove kulturne politike. Svakako da ćemo se pri tom koristiti rezultatima istraživanja pod pokroviteljstvom UNESCO-a, i da smo zainteresovani za zadatke i aspekte takvih međunarodno usklađenih istraživanja.

MOKTAR DIUF

(SENEGAL)

Pojmovi *kultura* i *razvitak* su vrlo često združeni. Ustvari, među njima postoji jedna dijalektička veza. Može da se dogodi da razvoj privrede da poleta razvoju kulture, kao što može da se desi da kulturni procvat bude taj koji će podstaći razvitak privrede. Međutim, vi ste primetili, upotrebio sam izraz „može da se dogodi” a ne „uvek se događa”, jer dijalektička veza koja spaja *kulturu* i *razvitak* ne isključuje mogućnost da svaki od ovih entiteta igra jednu relativno autonomnu ulogu.

Ustvari, jedna zemlja sa nerazvijenom privredom može da ima veoma razvijenu kulturnu nadgradnju (slučaj stare Grčke). Danas se mogu sresti ekonomski veoma razvijene zemlje koje su kulturno zaostale (nerazvijene). Ne postoji, znači, nekakva nužna i apsolutna korelacija između visine nacionalnog dohotka i obima kulturnih aktivnosti, i to ni u prostoru (ako se vrše međunarodna poređenja), ni u vremenu (u toku ekonomskog razvoja jedne zemlje).

Ovo uvodno razmatranje bilo je neophodno da bi se shvatili izvesni aspekti kulturne politike u jednoj nerazvijenoj zemlji kao što je to Senegal.

KULTURNA POLITIKA U SENEGALU

Vladinu kulturnu politiku u Senegalu sprovodi nekoliko ministarstava: Ministarstvo obrazovanja (nacionalno obrazovanje, tehničko obrazovanje, visoko obrazovanje), Ministarstvo za omladinu i sport, Ministarstvo informacija i Ministarstvo kulture.

Iz ovoga se vidi da nadležnosti Ministarstva kulture ne iscrpljuju sve dimenzije kulturnih aktivnosti u zemlji.

Delatnost svih ovih tela koja se bave kulturom zahteva i određena finansijska sredstva. Već sam pomenuo da *privredni razvitak* nije obavezno sinonim i korelat *kulturnog razvitka*. Mi u Africi imamo puno takvih primera. Sa sporijim privrednim razvojem i manjim nacionalnim dohotkom Senegal ima razvijeniju kulturnu politiku od Obale slonovače.

Od momenta kada je Senegal postao nezavisan o kulturi je počela da vodi brigu vlada.

Kulturne aktivnosti se finansiraju iz dva osnovna izvora: iz centralnog državnog budžeta i od pomoći koja se dobija od spolja. Od pomoći koja se dobija spolja posebno se finansira obrazovanje (1/3 svih troškova za obrazovanje).

Gledano u celini kulturna politika ima prioritet, što može da izgleda anahrono za jednu nerazvijenu zemlju kao što je Senegal. Međutim, bez obzira na sud koji se o tome može doneti, trebalo bi ipak pokušati objasniti razloge ovakve političke orijentacije.

Osnovno objašnjenje kulturnih napora jedne nerazvijene zemlje kao što je Senegal treba tražiti u ličnosti našeg predsednika, gospodina Sengora, čoveka od pera i kulture. Čak i oni koji se ne slažu sa njegovom politikom priznaju da bi bio izvrstan ministar za kulturu.

Drugi element za objašnjenje može da se nađe u osnovnoj doktrini senegalske vlade: *afrički put u socijalizam* čiju ideološku osnovu čini *négritude* (crnaštvo — skup kulturnih vrednosti crnačke civilizacije).

I na kraju ekonomsko objašnjenje. U Senegalu se kulturna politika smatra faktorom ekonomskog rasta. S te tačke gledišta najbanalniji je primer obrazovanje. Ali ima i drugih aspekata.

Turizam je jedna od oblasti koja uživa vladine povlastice, a razvitak kulturnih aktivnosti se smatra činiocem koji podstiče turizam (turizam koristi sunce i more ali i mnogo lokalnog umetničkog folklora).

POKUŠAJ OCENJIVANJA KULTURNE POLITIKE SENEGALA

Iako se mogu podvući dva momenta: prvo, da je Senegal jedna od afričkih zemalja koja ima najrazvijeniju kulturnu politiku (isti je slučaj i sa Gvinejom), i drugo, da je u okviru opšte vladine politike kulturna politika Senegala sigurno jedna od najpozitivnijih — ipak treba govoriti i o nekim problemima.

Ima pojedinaca koji uzmičući pred „ekonomizmom” misle da se previše čini, da kulturne aktivnosti apsorbuju veoma značajan iznos iz budžeta na uštrb drugih aktivnosti koje imaju izraženiji ekonomski karakter i koje se ocenjuju kao rentabilnije. Iako sam ekonomista, a možda baš zato što jesam ekonomista, ja lično ne smatram da su izdvajanja za kulturu neproduktivna izdvajanja, čak i u jednoj nerazvijenoj zemlji. Izdvajanja za privredu se mogu povećavati (za aktivnosti koje imaju ekonomski karakter), ali ne iz budžeta za kulturu, već iz one mase dodatnih sredstava kojima raspolaže opšta administracija.

Ne sme se potceniti ni opasnost koja leži u velikom angazovanju države u kulturi. Kontrola kulturnih aktivnosti od strane države preti da umetnike pretvori u činovnike i da podvede sve priredivačke aktivnosti pod tržišne zakone tako da sve priredbe postanu zvanične i da se za njih naplaćuju ulaznice. Otud postoji velika opasnost da ulica koja je ranije bila mesto spontanih umetničkih izražavanja izgubi svoj šarm, svoju spontanost, tu odliku koja je tipično afrička.

Sve kulturne aktivnosti koje nisu „zvanične” i koje su neplatežne treba da nastave da žive. Postoji još, na sreću, u Senegalu kao i širom Afrike, veliki broj spontanih umetničkih manifestacija. To je jedan vid kulturnih aktivnosti (pesme, igre, muzika) za koji se ne naplaćuju ulaznice, to su besplatne kulturne aktivnosti kojima je strana svaka pomisao o novcu, o finansiranju iz javnih fondova. To pokazuje da se kulturne aktivnosti u celini ne mogu svesti samo na ono što se naziva kulturnom politikom vlasti; što opet, sa svoje strane, još više komplikuje proučavanja finansiranja kulture.

RUMEN ILKOV

(BUGARSKA)

Nalazimo se na skupu koji je posvećen finansiranju kulture. Ekonomisti se bave ciframa, podacima, analizama. U ovom kratkom i skromnom prilogu neću pominjati brojeve, i on, možda, po svojoj formi i ne odgovara karakteru ovog sku-

pa, jer ću pokušati da kažem nešto o sadržaju kulture — što se po meni, direktno odnosi na finansiranje kulture. Možda vam ovo malo čudno zvuči; ostaje na vama da sudite.

Kao što sam već rekao neću vas zamarati statističkim podacima o stanju bugarske kulture, čiji su uspjesi, postignuti u toku tridesetogodišnjeg socijalističkog razvitka, veliki i značajni. Ti rezultati su impresivni, naročito kada se ima u vidu bugarsko kulturno nasleđe od pre 9. septembra 1944, datuma Socijalističke Revolucije. Podaci o uspesima mogu se naći u našim statističkim godišnjacima, i oni pokazuju koliko su bila značajna ulaganja u kulturu. Za jednu zemlju, malu po broju stanovnika, problem efikasnosti i rentabilnosti finansiranja kulture je veoma složen i težak za razrešavanje: potrebe za stalnim kontaktom sa kulturnim dobrima, koje proističu iz demokratizacije i kulturnog i obrazovnog nivoa stanovništva, rastu mnogo brže nego što je to slučaj sa ograničenim finansijskim mogućnostima. U pitanju je jedan proces koji je sasvim prirodan.

Međutim, ono što je značajno to je da naša zemlja, svesna izuzetne uloge koju igra i koju će igrati kultura, umetnost, a naročito umetničko obrazovanje novog čoveka, čoveka komunističkog društva, posvećuje veliku pažnju kulturi i stalno povećava izdvajanja za kulturu. Ovo povećanje se odvija bez obzira na činjenicu što s ekonomske tačke gledišta kultura nije rentabilna, što će reći da ne donosi prihod, već se razvija u zavisnosti od budžeta i drugih oblika finansiranja. Jer, rentabilnost ne sme da bude jedini kriterijum koji određuje finansiranje kulture. Finansiranje je podređeno, uvek, sasvim pragmatičnim ciljevima: ostvariti prihode. Stepen razvoja jedne oblasti zavisi od prihoda koji ostvari, a prihod sa svoje strane uslovljava dalje investicije u tu istu oblast. U pitanju su obično domeni koji pripadaju materijalnoj sferi. Ova sfera (privreda) proizvodi dobra, stvara nacionalni dohodak i iz tog razloga se brže i razvija. Eto zašto je, uopšteno govoreći, duhovna sfera kao entitet uvek u zakašnjenju u pogledu svoga razvoja. Ali društvo je složen sistem, sastavljen od više podistema, i da bi ono napredovalo potrebno je da se svi njegovi delovi ravnomerno i harmonično razvijaju. Neujednačen razvitak pojedinih podistema izaziva neželjene posledice po sistem u celini. Na primer, svedoci smo izuzetnih ostvarenja naučno-tehničke revolucije koja je paralelno sa uspesima u brojnim oblastima izazvala i negativne posledice u nekim drugim: ne samo stvaranje moćnih sredstava za uništenje i poremećaje u životnoj sredini, već i u ljudskoj psihi (nervna napetost, emocionalno osiromašenje, itd.). Umetnost i kultura su te koje će moći da neutrali-

zuju negativne posledice i da uspostave duhovnu ravnotežu neophodnu čoveku.

Zakon tržišta, zakon „biznisa”, proizvodnja robe, stvaranje prihoda, ostvarivanje profita elementi su materijalne proizvodnje. Preneti elemente materijalne proizvodnje u oblast kulture, oblast duhovnih odnosa, oblast delikatnu, finu, uzdignutu, doveo bi do degradacije, do stvaranja umetničkih stereotipa, ujednačavanja ukusa i vrednosnih kriterijuma, do pojave sistema za proizvodnju „masovne kulture” koja je predodređena da bude konzumirana kao prehrambeni proizvod; što će reći, do komercijalizacije kulture i do osiromašenja čovečije ličnosti. Eto zašto samo finansiranje aktivnosti i kulturnih procesa, podređenih jednom osnovnom strateškom cilju koji je sebi postavilo naše društvo — stvaranje novog čoveka, harmonično i univerzalno razvijene ličnosti, obrazovanje čoveka stvaraoča, naroda stvaraoča — jedino može da vodi pravom progresu u ovoj oblasti. Ovaj cilj je plemenit i human, ali njegovo ostvarenje, u naše vreme je veoma teško i složeno. Teškoće ne proizilaze samo iz činjenice da je kultura fenomen koji ima brojne veze sa socio-ekonomskim sistemom, već i iz činjenice da se ona odnosi direktno na jednu finu, delikatnu i neproučenu oblast: na ljudsku psihu.

Jedno pitanje: Da li se u jednoj zemlji koja mnogo ulaže u kulturu, koja raspolaže savremenom materijalnom i tehničkom bazom koja zadovoljava sve naučno-tehničke zahteve, automatski povećava kulturni nivo naroda, kulturne aktivnosti? Daje li statistika o kulturi (procenti koji se izdvajaju za kulturu iz državnog budžeta, potrošnja za kulturu po stanovniku) odgovor na ovo pitanje? Ja sumnjam. Cifre i podaci uništavaju individualnost svakog kulturnog i estetskog čina. One nisu u stanju da pruže mogućnost za realnu procenu efekata kulturnih aktivnosti. One iskažu efekat koji kultura ima na ljudsku psihu, na intelektualni, kulturni i estetski razvoj čoveka kao ličnosti koja misli i istražuje.

Osnovni problem je pronaći načine i sredstva kojima bi mogao da se meri realan uticaj različitih kulturnih aktivnosti na ljudsku psihu, na sistem njegovih pogleda na društvo, na njegove moralne i estetske orijentacije, kao i na njegov duhovni razvitak kao stvaralačke ličnosti. To je veoma težak zadatak, ali po meni odatle treba krenuti. Treba početi od sfere recepcije kulturnih i estetskih fenomena, od otkrivanja mehanizama, od psihologije recepcije, i stići do načina i metoda uticanja na te mehanizme.

Treba naučiti ljude da ne stupaju u kontakt sa kulturom i estetikom kao potrošači životnih namirnica (zato reč „konzument” za estetske vred-

nosti šokira), jer će tek u tom slučaju recepcija postati praznik za čoveka, praznik koji će ostaviti duboke i trajne tragove u psihi i koji će odrediti njegovo ponašanje, koji će služiti kao kompas u orijentaciji pojedinca prema vrednostima. Samo Umetnost, velika i prava može ovo da učini. U skladu sa ovim idejama može se dalje diskutovati o odgovornosti i društvenom angažmanu stvaralaca umetničkih dela.

Možda vam sve ovo zvuči kao utopija, ali to je krajnji cilj, to je ideal kome treba težiti, bez obzira na to što se radi o veoma napornom, složenom procesu čiji je kraj veoma daleko.

Ono što bi prvo trebalo preduzeti to je stvaranje jednog programa estetskog obrazovanja koje bi trajalo celog života, a koje bi počelo od najranijeg detinjstva. Samo se tako mogu stvoriti ljudi za koje će kontakt sa kulturnim i estetskim vrednostima postati neophodnost, potreba, — kao što su to vazduh i voda za živa bića.

Hvala.

DR LJUBOMIR MADŽAR

(JUGOSLAVIJA)

Svrha ovog priloga jeste da se ispita količina i struktura finansijskih resursa utrošenih na kulturne aktivnosti (koje će biti definisane kasnije), da se analiziraju trendovi učešća ovih aktivnosti u društvenom proizvodu, da se izvuku neki zaključci o ekonomskom položaju kulturnih aktivnosti i, najzad, da se ukaže na neke opšte pravce budućih istraživanja. Svako empirijsko istraživanje ekonomskih aspekata kulturnog života ograničeno je raspoloživim statističkim podacima i relativno nepovoljnom situacijom u pogledu drugih informacija na ovom području.

Analiza će biti izvršena na osnovu službene klasifikacije kulturnih aktivnosti koju daje Savezni zavod za statistiku. Izgleda da se jedino tako može preduzeti kompletnija empirijska analiza za nešto duže vremensko razdoblje; svaki drugi metodološki postupak čija bi svrha bila da se identifikuju trendovi u relativnim veličinama sukobila bi se sa ozbiljnim teškoćama usled nedostatka neophodnih podataka.

Zvanična statistika prati dva široka skupa kulturnih delatnosti. Prvi skup, sa nazivom „Kulturno-prosvetna delatnost“, sadrži: 1. muzeje, arhive i galerije; 2. zavode za zaštitu spomenika kulture; 3. radničke i narodne univerzitete koji su specijalizovani za javna predavanja i širenje

(u raznim oblicima) opšte kulture; 4. javne biblioteke, i 5. jedna raznovrsna kategorija nazvana: „Ostale kulturno-prosvetne ustanove”. Drugi skup, nazvan „Umetničko-zabavna delatnost” sastoji se od: 1. pozorišta, filharmonijskih orkestara i sličnih institucija; 2. bioskopa; 3. radio i televizijskih stanica, i 4. ponovo jedne heterogene grupe delatnosti pod nazivom „Ostale ustanove za zabavu”.

Tabela 1 sadrži ključne informacije koje se odnose na finansijska sredstva alocirana napred definisanim skupovima kulturnih aktivnosti. Apsolutne vrednosti date su u stalnim cenama iz 1966. godine a indeksi i stope rasta dati su za relevantne veličine izražene i u tekućim i u stalnim cenama.

Tabela 1 pokazuje izuzetno brz i pokašto skoro spektakularan porast rashoda na usluge pojedinih kulturnih delatnosti. Sve stope rasta premašuju 9% i pokazuju napore društva da ubrza kulturni razvitak i ojača njegovu ekonomsku osnovu. U šestogodišnjem periodu 1965—71, u kome je privredni razvoj bio relativno spor, rashodi u oba skupa delatnosti, mereni tekućim cenama, povećali su se skoro četiri puta. Naravno, rashodi u stalnim cenama, dati u tabeli 1, pokazuju manje spektakularan porast. Pri svemu tome, oni su se više nego udvostručili u posmatranom kratkom periodu. Možda je od značaja da se istakne da je vrlo malo čisto ekonomskih agregata — u posmatranom ili bilo kom drugom periodu — imalo tako visoke stope rasta.

Druga važna karakteristika trendova naznačenih u tabeli 1 jeste izrazita razlika između stopa rasta veličina koje su izražene u tekućim i u stalnim cenama. Dok je u prvom potperiodu stopa rasta prvog agregata bila za oko 50% veća od stopa rasta drugog agregata, u drugom potperiodu razlike su mnogo veće i prva vrsta stopa više je nego dvostruko veća od druge vrste. Ova razlika, naravno, odražava rastuće inflacione tendencije u privredi i jasno pokazuje da — zbog specifičnih, relativno sporih i rigidnih postupaka prilikom alokacije finansijskih sredstava — kulturne aktivnosti više stradaju od inflacionih tendencija nego većina ekonomskih aktivnosti. Naime, može se primetiti izrazita inercija u stopama rasta nominalnih iznosa resursa namenjenih kulturnim aktivnostima; dobro poznata kašnjenja u prilagodavanju finansijskih sredstava rastućem opštem nivou cena imaju za posledicu da je realna masa tih sredstava manja nego što bi trebalo s obzirom na ciljeve institucija koje vode kulturnu politiku. Nameće se zaključak da u sferi kulture funkcioniše jedan osobeni mehanizam iluzije novca: nadležni organi ne anticipiraju u potpunosti opšti porast cena i svoje od-

Tabela 1

Indikator rasta ukupnih rashoda kulturno-prosvetne i umetničko-zabavne delatnosti

Godina	Kulturno-prosvetna delatnost				Umetničko-zabavna delatnost			
	Ukupni iznos, milioni dinara stalne cene	Indikator rasta u tekućim cenama	Indeks 1965—68. i 1968—71.	Stopa rasta 1965—68. i 1968—71.	Ukupni iznos, milioni dinara stalne cene	Indikator rasta u tekućim cenama	Indeks 1965—68. i 1968—71.	Stopa rasta 1965—68. i 1968—71.
1965.	313,6	100,0	100,0	100,0	584,7	100,0	100,0	
1968.	591,1	202,1	26,4	166,2	974,1	202,6	26,5	18,5
1971.	681,2	378,5	23,3	217,2	1313,9	391,5	24,7	10,5

Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1967, s. 296; 1970, s. 316; 1973, s. 316; cifre su prevedene na stalne cene primenom implicitnog deflatora društvenog proizvoda.

luke zasnivaju na nominalnim veličinama, što ima za posledicu sistematsko odstupanje od društvenih ciljeva u ovoj oblasti. Problem će se verovatno i dalje pogoršati zbog stalne akceleracije inflacionog procesa. Jedna od najvažnijih posledica je pad relativnog dohotka kulturnih radnika (koji će ukratko biti razmatran nešto kasnije) i rastuća nemogućnost da se u ovom domenu poveća broj kompetentnih radnika ili da se podigne njihov profesionalni nivo.

Treba takođe zapaziti da stope rasta, čak i u nominalnom izrazu, pokazuju izvestan pad. Ovo je dodatna indikacija pogoršanja ekonomskog položaja kulturnih delatnosti, o kome će nešto više biti govora u nastavku ovog rada.

Da bi se dobila potpunija predstava o stvarnom značenju stopa rasta rashoda na kulturna dobra i usluge, potrebno je uporediti ih sa stopom rasta realnog društvenog proizvoda i utvrditi u kom se pravcu — i da li uopšte — pomera učešće ovih delatnosti u društvenom proizvodu. Tabela 2 sadrži relevantne informacije.

Najznačajnija karakteristika kretanja rashoda na kulturne usluge sastoji se u činjenici da njihove stope znatno premašuju opštu stopu privrednog rasta. Masa sredstava namenjenih zadovoljenju kulturnih potreba društva rasla je brže od društvenog proizvoda. To je takođe indikacija značajnog mesta koje kultura zauzima u hijerarhiji društvenih preferencija. To ne podrazumeva da su se automatski ispunjavali i društveni planovi i želje na području kulture; kako je već naglašeno, ovaj brzi rast bio je verovatno niži nego što su planirali organi i institucije koje formulišu pojedine aspekte kulturne politike.

Tabela sadrži još jednu indikaciju o tome da je stopa rasta kulturnih rashoda bila ispod društvenih aspiracija. Naime, stope rasta rashoda u obe delatnosti bile su znatno veće u prvom potperiodu koji se karakterisao relativno niskom stopom rasta društvenog proizvoda; u narednom potperiodu stopa privrednog rasta bila je znatno veća, ali je u isto vreme stopa rasta rashoda na kulturu bila mnogo manja. Već pomenuta iluzija novca mogla bi se prihvatiti kao uverljivo objašnjenje ovog fenomena; inflacioni trendovi onemogućili su efikasnu društvenu kontrolu nad realnom masom resursa koja je alimentirala kulturne aktivnosti i, s obzirom na neizbežne teškoće u pribavljanju sredstava za ove svrhe, to je donekle usporilo njihov rast.

Treba li činjenicu da su rashodi na kulturne usluge rasli brže od društvenog proizvoda tumačiti kao znak sistematskog poboljšanja ekonomskog položaja kulture? Da bi se odgovorilo

Tabela 2

Stope rasta rashoda na kulturu i njihovo učešće u društvenom proizvodu

Period	Stope rasta				Društveni proizvod	Godina	Učešće u društvenom proizvodu, %			
	Kulturno-prosvetna delatnost	Umetničko-zabavna delatnost	Umetničko-zabavna delatnost	Kulturno-prosvetna delatnost			Kulturno-prosvetna delatnost	Umetničko-zabavna delatnost	Umetničko-zabavna delatnost	Obe delatnosti
1965—68.	18,4	18,5	18,5	5,0	1965.	0,34	0,64	0,98	0,98	
1968—71.	9,3	10,5	10,5	8,4	1968.	0,49	0,92	1,41	1,41	
1965—71.	13,8	14,4	14,4	6,7	1971.	0,51	0,98	1,49	1,49	

Izvor: Isti kao i za tabelu 1.

na to pitanje, valja se osvrnuti na pionirsku analizu ekonomskog mehanizma koji opredeljuje položaj kulturnih delatnosti koju je dao profesor Baumol¹⁾. Argumentacija je sasvim jednostavna: zbog čisto tehnoloških razloga objektivno data stopa rasta produktivnosti rada znatno je manja

¹⁾ Videti W. J. Baumol i N. G. Bowen, „On the Performing Arts: the Anatomy of their Economic Problems”, *American Economic Review-Papers and Proceedings*, No. 2, 1965; i W. J. Baumol i W. G. Bowen, *Performing Arts — The Economic Dilemma*. The Twentieth Century Fund, New York, 1966.

od prosečne stope za privredu kao celinu. Međutim, stopa rasta ličnih dohodaka u svakom sektoru određena je ne stopom rasta produktivnosti rada u tom sektoru, nego opštim rastom produktivnosti. Stoga će stopa rasta ličnih dohodaka u kulturi biti veća od stope rasta proizvodnje (bez obzira na to kako se ona meri). Zbog toga će se troškovi ličnih dohodaka po jedinici proizvodnje sistematski povećavati. Budući da je većina kulturnih delatnosti radno intenzivna — i to opet zbog tehnoloških razloga — ovaj efekat biće veoma snažan. To pored ostalog podrazumeva da se određena stopa rasta „kulturne proizvodnje” može održati samo ako se masa finansijskih sredstava kojima se alimentira kultura povećava brže od same te proizvodnje. Važi i obrnuto: iz činjenice da rashodi na kulturu rastu brže od društvenog proizvoda ne sledi nužno da se po većoj stopi povećava i kulturna produkcija.

Kao ilustracija nekih međuzavisnosti karakterističnih u opisanom mehanizmu može se navesti podatak da u kulturno-prosvetnoj delatnosti lični dohoci predstavljaju oko 50% ukupnih troškova i da se odgovarajuća cifra za umetničko-zabavnu delatnost kreće na nivou od oko 40%. To je znatno više od učešća ličnih dohodaka u ukupnom prihodu cele privrede, koje varira iz godine u godinu oko cifre od 20%.

Izgleda da se može zaključiti da je natprosečna stopa rashoda na kulturu bila jednostavno određena činjenicom da su odgovarajuće delatnosti ostvarivale spor rast produktivnosti i da su i zaposleni u toj oblasti morali da zajedno sa ostalima učestvuju u opštem porastu dohotka i produktivnosti.

Dodatna indikacija ekonomskog položaja kulturnih aktivnosti može se dobiti na osnovu činjenice da su lični dohoci kod većine kvalifikacionih kategorija ispod dohodaka u drugim aktivnostima. S druge strane, dohodak po „uslovno nekvalifikovanom radniku” (on je ekvivalentan Marxovom prostom radu i računa se na osnovu razlika u dohotku) upravo je u kulturi među najnižim.

Iz ovoga izgleda da sledi da kulturna politika treba sistematski i dugoročno da povećava učešće kulture u društvenom proizvodu. To je neophodno ne samo zbog stalno rastućih relativnih troškova kulturnih usluga, nego i zbog visoke dohodovne elastičnosti tražnje za tim uslugama. Treba očekivati da će se stalno povećavati učešće kulturnih rashoda u stalno rastućem dohotku po stanovniku.

Neke preporuke za buduća istraživanja, a posebno istraživanja u vezi sa međunarodnim UNESCO-ovim projektom, mogu da se izvedu iz

ove analize. Reklo bi se da je najvažniji zadatak prikupljanje dodatnih podataka i rekonstruisanje dovoljno dugih vremenskih serija (petnaest godina ili više). To bi bilo naročito važno da je u pitanju Jugoslavija, budući da je ona nekoliko puta menjala svoj sistem finansiranja kulturnih delatnosti; na osnovu dužih serija bilo bi moguće analizirati učinke i efikasnost tih sistema. Neophodnost dužih uporedivih serija verovatno važi i za druge zemlje. Trebaće ustanoviti zajedničke principe za sakupljanje podataka i rekonstruisanje serija kako bi se osigurala međunarodna uporedivost rezultata. Naročito je važno da se uvede uniformna definicija kulturnih aktivnosti, kao i raznih finansijskih agregata koji su sa njima povezani. Razlike u definicijama društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka moraće se takođe uzeti u obzir pri kvantifikovanju jednoobraznog skupa pokazatelja. Tako će se obezbediti međunarodna uporedivost raznih sistema, a njihova relativna efikasnost moći će se potpunije analizirati. To će takođe omogućiti analizu učinka raznih sistema u jednoj zemlji. Naravno, to će dati i važne implikacije za kulturnu politiku.

Pored toga, predmet budućih istraživanja treba da bude i struktura prihoda i rashoda kulturnih ustanova. Istraživanjem treba da se utvrdi stepen samodovoljnosti tih ustanova (npr. učešće prihoda ostvarenih na tržištu u ukupnim prihodima), i njegova promena u vremenu. S druge strane, detaljna analiza strukture rashoda — a posebno učešće ličnih dohodaka u ukupnim rashodima — dala bi dragoceni uvid u funkcionisanje mehanizma koji opredeljuje ekonomski položaj kulture i tako bi organe kulturne politike osposobila da racionalnije i efikasnije usmeravaju kulturni razvoj zemlje.

